

بررسی تاثیر فضای مجازی بر روابط اجتماعی و عاطفی خانواده ها

رضا صابری^۱، زهرا ایرانمنش^۲

۱. رضا صابری، استاد یار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، واحد کرمان، کرمان، ایران

۲. زهرا ایرانمنش، دانشجوی کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، گروه مشاوره، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمان، کرمان، ایران

نویسنده مسئول: dr.rezasabari@gmail.com

چکیده:

اجتماع یکی از ابعاد اصلی هر شهر و کشور جهت برقراری نظم و امنیت می باشد. این اهمیت تا حد زیادی ناشی از توسعه رسانه ها، فناوری های اطلاعاتی، ارتباطی و... می باشد، در این بین شکل گیری فضای مجازی با توجه به ظرفیت های بالای آن نقش منحصر به فردی در روابط اجتماعی و عاطفی دارا می باشد. ظهور تکنولوژی های نوین ارتباطی در عصر حاضر به همراه تحولاتی که در فضای مجازی به وجود آورده است در بعضی از خانواده ها و اجتماع دچار بروز آسیب هایی شده است که در پژوهش حاضر با روش توصیفی و تحلیلی و با استفاد از روش کتابخانه ای و اسنادی آسیب های فضای مجازی بر روابط اجتماعی و عاطفی خانواده مورد بررسی قرار گرفته است و طبق یافته های بدست آمده فضای مجازی علیرغم استفاده بهینه دارای ظرفیت های گوناگون منفی بالایی برای خانواده می باشد. و در این پژوهش سعی شده است راهکار هایی جهت مقابله و کاهش تهدید های آن ارائه گردد.

واژگان کلیدی: فضای مجازی؛ روابط اجتماعی؛ خانواده؛ روابط عاطفی.

مقدمه

امروزه خانواده ایرانی در سبب فرهنگی خود مواجه با شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی، رسانه‌های مدرن و ... است که هر کدام به نوبه خود بخشی از فرآیند تأثیرگذاری در خانواده را هدف گرفته‌اند. بعضی از شبکه‌های ماهواره‌ای که به طور تخصصی تمام تمرکز خود را بر مقوله خانواده نهاده است و پیام مشترک برنامه‌های این شبکه‌ها عبارتند از: "ترویج خانواده‌های بی‌سامان و لجام گسیخته در مقابل ساختار خانواده، عادی سازی خیانت همسران به یکدیگر، عادی جلوه دادن روابط جنسی دختر و پسر پیش از ازدواج، ترویج فرهنگ هم باشی به جای ازدواج و عادی جلوه‌دادن سقط جنین برای دختران" (شکرپیگی، ۱۳۹۱). بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد. به همین دلیل برنامه ریزی برای شناسایی، پیشگیری و کاهش آسیب‌های نوظهور لازم و ضروری می‌نماید. آسیب‌های نوظهور، آسیب‌های مرتبط با فناوری‌های جدید است که آسیب‌های ناشی از استفاده از ماهواره، بازی‌های رایانه‌ای، تلفن همراه و اینترنت می‌توانند در این مجموعه قرار گیرد.

افزایش استفاده از اینترنت و به ویژه شبکه‌های اجتماعی موبایلی این روزها به رغم استفاده‌های مفیدی که دارد در کنار اشتغال به کار طولانی والدین و تغییر نگرش والدین به تربیت فرزندان، موجبات دوری اعضای خانواده از یکدیگر را فراهم ساخته است به گونه‌ای که به رغم نزدیکی فیزیکی و در زیر یک سقف بودن در داخل خانواده، گاه فاصله عاطفی و روانی زیادی را از یکدیگر تجربه می‌کنند و خانواده‌ها کمترین مراودات و گفتگوی همدلانه را با هم دارند. این موضوع آسیب‌هایی را نیز در خانواده‌ها به وجود آورده که در کنار سایر عوامل مخرب در روابط خانوادگی، موجبات سست شدن بنیاد خانواده‌ها و طلاق عاطفی زوجین و کم رنگ شدن صمیمیت میان اعضای خانواده و هم چنین گسترش شکاف نسلی را فراهم کرده است. کارشناسان علت بسیاری از خشونت‌های خانگی را نبود ارتباط و تعامل صحیح و گفتگوی همدلانه در بستر خانواده ذکر کرده‌اند (رحیمی، ۱۳۹۰).

تعاریف و اصطلاحات:

آسیب‌های نوپدید

با پیشرفت روزافزون علم و تکنولوژی، جوامع مختلف در گذر از جامعه سنتی به یک جامعه پیشرفته علاوه بر حفظ بسیاری از آسیب‌های اجتماعی که از قبل موجود بوده است، با آسیب‌های اجتماعی جدید روبه‌رو می‌شوند که به خاطر نداشتن پیشینه در جوامع انسانی به آنها آسیب‌های اجتماعی نوپدید می‌گویند.

۱. اینترنت:

اینترنت به نحو آشکار: ی‌ر ساخت‌های تکنولوژیک کامپیوترهای شبکه‌ای اشاره دارد که ارتباطات دیجیتالی را در سطح دنیا ممکن

می‌سازند. اینترنت سیستمی جهانی از شبکه‌هایی از کامپیوترهای به هم پیوسته است که از پروتکل اینترنتی استاندارد (TCP/IP) برای خدمت‌رسانی به میلیاردها کاربر در سراسر جهان استفاده می‌کند.

۲. خانواده:

خانواده پایه‌ی بنیادین اجتماع، سلول سازنده‌ی زندگی انسان، خشت بنای جامعه، کانون اصلی حفظ سنت‌ها، هنجارها و ارزش‌های اجتماعی است و شالوده‌ی استوار پیوندهای اجتماعی و روابط خویشاوندی و قانونی برای بروز و ظهور عواطف انسانی و پرورش اجتماعی است.

۳. شبکه‌های اجتماعی:

یکی از مهم‌ترین رسانه‌های اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی است. شبکه اجتماعی مجازی زنجیره‌ای از ارتباطات و گروه‌های شبکه اجتماعی یا حضور غیر فیزیکی افراد در یک محل مجازی است. شبکه‌های اجتماعی به مثابه راه‌های مختلفی می‌مانند که مردم در زمان عبور از آن می‌توانند در مورد مسائل مختلف باهم صحبت کنند، اطلاعات عمومی یا خصوصی خود را در قالب‌های مختلف اعم از عکس، ویدئو، واژه‌ها، دست‌نوشته و با فرد خاص یا گروه خاصی به نمایش و اشتراک بگذارند. اخیراً بحث ارتباط شبکه‌های اجتماعی با آموزش مورد توجه متخصصین و کارشناسان آموزش الکترونیکی قرار گرفته است.

۴. فضای مجازی:

فضای مجازی به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و وسایل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود. یک سیستم آنلاین نمونه‌ای از فضای مجازی است که کاربران آن می‌توانند از طریق ایمیل با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. فضای مجازی مکان‌های مجازی هستند که در آنها افراد با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند.

۵. ویژگی‌های فضای مجازی (شبکه‌های اجتماعی مجازی):

- ۱- جهانی و فرامرزی بودن: از ویژگی‌های منحصر به فردی که فضای مجازی را از دیگر رسانه‌ها ممتاز می‌سازد، جهانی بودن آن است. هر فردی در دو نقطه از جهان می‌تواند از طریق آن به آسانی به جدیدترین اطلاعات دست یابد. مرزهای جغرافیایی تاکنون نتوانسته از گسترش روزافزون فضای مجازی جلوگیری کند. از این رو، هر نوع فیلتر و مرزبندی در برابر آن بسیار دشوار می‌نماید.
- ۲- دستیابی آسان به آخرین اطلاعات: چنانچه بخواهید به آخرین مقاله، کتاب و یا خبری که در زمینه تخصصی در سطح جهان منتشر شده، دست یابید، ساده‌ترین و سریع‌ترین راه استفاده از فضای مجازی است.
- ۳- جذابیت و تنوع: رسانه‌ها از فیلم، عکس، متن و یا هر هنر دیگری برای جذاب کردن خویش استفاده می‌کنند و این ابزارها در فضای مجازی قابل دستیابی است به ویژه آن‌گاه که هیچ نظارت و فیلتری توان محدود کردنش را نداشته

باشد. از ویژگی‌های منحصر به فردی که در تنوع و جذابیت فضای سایبر تأثیر بسزایی دارد مشتری محوری محض است. در متون نوشتاری ارتباطی تنگاتنگ میان خوانندگان و نویسندگان وجود دارد که خواننده به راحتی می‌تواند نظر خود را با شخص نویسنده در میان بگذارد. از سوی دیگر امکان نظر سنجی و ارزیابی در این فضا بسیار آسان‌تر و روزآمدتر است و این توانایی را به داده پردازان، فروشندگان و عرضه کنندگان محصولات اینترنتی می‌دهد که از آخرین خواسته‌های مشتریان و مخاطبان خود مطلع گردند.

۴- آزادی اطلاعات و ارتباطات: معنای واقعی آزادی اطلاعات در فضای مجازی محقق شده است. از این رو شما هر نوع اطلاعاتی را که بخواهید اعم از فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بدون محدودیت‌های حاکم بر دیگر رسانه‌ها در فضای مجازی قابل دسترسی است. آزادی ارتباطی نیز از ویژگی‌های دیگر فضای مجازی است که در دیگر وسایل ارتباطی تا این حد قابل دستیابی نیست (مجیدی، ۱۳۸۶).

امروزه شاهد مفاهیم جدیدی هم چون جنگ نرم، جنگ رسانه، جنگ اقتصادی و... هستیم و در واقع وارد حوزه‌هایی شده ایم که در آن رسانه و عملیات روانی دارای کارکرد بسیار گسترده‌ای است و این موضوع تا حدودی از گسترش حوزه‌های مربوط به کارکردهای نظامی کاسته، به عبارتی حوزه‌هایی هم چون حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، علمی، دانش و فناوری حوزه‌های جدید جنگی محسوب می‌شوند (کریمی، ۱۳۸۶).

در این پژوهش سعی شده است تا به آسیب‌های مرتبط با فضای مجازی به ویژه عضویت در شبکه‌های اجتماعی پرداخته و برای رفع این گونه معضلات پیشنهاداتی ارائه شود. پیامدهای مواجهه مخاطبان ایرانی با برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای دغدغه‌های بسیاری را برای جامعه ایجاد کرده است. بسیاری از کارشناسان خانواده و بهداشت جنسی از برنامه‌ریزی برای تأثیر فرهنگی این سریال‌ها در عادی‌سازی خیانت زوجین به یکدیگر می‌گویند. افزون بر شبکه‌های ماهواره‌ای ما مواجه با سیل عظیم دی‌وی‌دی‌های سریال‌های خارجی هستیم که بخش عمده این سریال‌ها در

مقوله زن و خانواده با ترویج فرهنگ بی‌حیایی و بی‌عفتی و عادی‌سازی مقوله خیانت، عشق‌های ضربدری، مثلثی و... قصد همراه کردن مخاطب با خود را دارد و ممکن است مخاطب با دریافت پیام این سریال‌ها، با محتوای ارائه شده آنها احساس هم‌ذات‌پنداری کند. هدف نهایی این پژوهش کشف ابداع و تبیین توصیه‌ها و سیاست‌هایی مؤثر، برای کاهش پیامدهای نامطلوب فضای مجازی و بهره‌گیری شایسته از فرصت‌های پدید آمده از فضای سایبر است. فضای مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی است با اینکه عمر خیلی زیادی ندارد به خوبی توانسته در زندگی مردم در سنین مختلف جا باز کند.

پیشینه پژوهش:

۱. کشتی ارای و اکبریان (۱۳۹۰) با معرفی عصر جدید به عنوان عصر پرشتاب ارتباطات، ورود بسیار ساده و سریع، حداقل محدودیت برای دسترسی، برقراری ارتباط با سراسر دنیا و ... را از ویژگی های بی بدیل آن بر شمرده اند.

۲. یاسمی نژاد، آزادی و امویی (۱۳۹۰) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که فضای مجازی می تواند امنیت اجتماعی را مورد تهدید قرار دهد.

۳. ابری (۱۳۸۷) نقش مثبت فضای مجازی را در عرصه ی ظهور خلاقیت مورد تأکید قرار داده است، زیرا فناوری دیجیتالی و جامعه ی شبکه ای، افراد را به سوی زندگی ای سوق داده است که در آن می توانند با اتخاذ نقشی فعال و خلاق، به صورت فردی یا جمعی در ساختن چیزی جدید سهیم باشند.

۴. دو فضایی شدن آسیب ها و ناهنجاری های فضای مجازی: مطالعه تطبیقی سیاستگذاری های بین المللی عنوان پژوهشی است که عاملی و حسنی (۱۳۹۱) انجام داده اند. در این مقاله تحت پارادایم دو فضایی شدن به مفهوم سازی عمده ترین آسیب های فضای مجازی پرداخته شده است.

۵. روش شناسی پژوهش و اهمیت تحقیق:

با توجه به اهمیت فضای مجازی در توسعه جوامع در جامعه ما نیز در سال های اخیر به فناوری اطلاعات ارتباطات توجه زیادی شده است ولی در این رابطه آسیب های جدی وجود دارد که ضروری است به ریشه یابی آن پرداخت.

«کشور ما از نظر بهره مندی از اینترنت در بین ۱۸۷ کشور جهان رتبه ۸۷ دارد که ۳۵ درصد استفاده کنندگان اینترنت را قشر جوان تشکیل میدهند و میانگین مصرف شده برای اینترنت ۵۲ دقیقه در هفته است (صادقیان، ۱۳۸۴). شبکه های دوست یابی در کشور ما در میان جوانان رتبه سوم در این شبکه ها کسب کرده اند (ستارزاده، ۱۳۸۶). مبانی نظری در مورد تأثیرات فضای مجازی و تربیت اسلامی یکی از بزرگ ترین مسائل اجتماعی که جوامع امروزی به آن مبتلا هستند، ضعف بنیاد خانواده است. از آنجایی که مشکلات خانواده به صورت نا به هنجاری اجتماعی بروز می کند، خانواده و سلامت آن از اهمیت فوق العاده ای برخوردار هستند.

آسیب های اجتماعی ناشی از اینترنت

۱- شکاف بین نسل دیروز و امروز

اینترنت شکاف میان نسل ها را بیشتر کرده است و اکنون شکاف میان نسل دوم و سوم علاقمند به اینترنت نیز آشکار شده، به گونه ای که هیچ یک زبان دیگری را نمی فهمند. امروزه با ورود وسایل و تکنولوژی های جدید به عرصه خانواده ها شاهد این هستیم که والدین و فرزندان ساعت های متمادی در کنار یکدیگر می نشینند، بدون آنکه حرفی برای گفتن داشته باشند. ما دیگر کمتر نشانه هایی از آن نوع

خانواده‌هایی را داریم که والدین و فرزندان دور هم نشسته و درباره موضوعات مختلف خانوادگی و کاری با هم گفتگو کرده و نظرات همدیگر را راجع به موضوعات مختلف جویا شوند (رحیمی، ۱۳۹۰).

۲- سوء استفاده جنسی در فضای مجازی

در سال ۱۹۹۹ گردهمایی جهانی تحت عنوان "کارشناسی برای حمایت کودکان در برابر سوء استفاده جنسی از طریق اینترنت" برگزار گردید که منجر به صدور قطعنامه ای شد که در آن آمده است "هرچه اینترنت بیشتر توسعه پیدا کند، کودکان بیشتر در معرض محتویات خطرناک آن قرار خواهند گرفت. فعالیت های محرمانه مربوط به فحش‌های کودکان و پورنوگرافی که از طریق اینترنت مورد استفاده واقع می شود، اکنون از مسائل حاد به شمار می رود" (اکبری، ۱۳۹۰).

۳- ترویج بی دینی و لامذهبی

ترویج بی دینی و لامذهبی باعث تغییراتی در حوزه دینی شده است که عبارتند از:

۱- کاهش آموزه های دینی در خانواده

۲- دوری خانواده از شریعت

۳- کم رنگ شدن حریم های دینی در روابط اجتماعی و عاطفی

شبکه های سازمان یافته ضد دینی با ایجاد اتاق ها وانجمن های عمومی، در مناسبت های گوناگون مذهبی اقدام به تولید و پخش محتوای ضد دین می کنند. اهداف عمده این شبکه ها تقدس زدایی از اعتقادات مذهبی، توهین به خداوند، قرآن، پیامبر و معصومین (ع) ترویج انواع انحرافات اخلاقی و دور کردن کاربران از باورهای دینی است.

آسیب های فرهنگی، تأثیر فضای مجازی بر سبک زندگی

برخی از شبکه های مخصوص اشتراک عکس با قرار دادن عکس هایی از زندگی شخصی کاربران، تقویت کننده همگرایی فرهنگی، و تقلید از سبک زندگی غرب و تجمل گرایی هستند. طبق آمار ۷۰ درصد کاربران، پینترست زن هستند ۴۲ درصد از زنان موضوعات و آموزش و آرایشی و

بهداشتی را می پسندند و با دیگران به اشتراک می گذارند. بسیاری از وبلاگ ها و پایگاه های اینترنتی پربازدید. سبک زندگی غربی را به عنوان گونه ای از زندگی موفق به کاربر ایرانی ارائه می کند و عامل مشکلات اجتماعی - فرهنگی ایران را اسلام، فرهنگ ایرانی و جهان سوم بودن می داند و نمونه بارز آن برگزاری جشن های ولنتاین و هالوین است که به عنوان یکی از روش های تغییر سبک زندگی به صورت گسترده در فضای سایبر ترویج میشود.

یافته های پژوهش:

اگر مثبت به فضای مجازی توجه شود در سطح کلان بعد اقتصادی به تجارت الکترونیک، در بعد سیاسی به کاهش اقتدار دولت ها، در بعد اجتماعی به کاهش هزینه های حمل و نقل و در بعد فرهنگی تسلط زبان انگلیسی را در پی داشته است. همچنین نقش این فضا بر امنیت

ملی جوامع در سطح کلان بر روند ارتباطی سازمان‌ها با مشتریان و بر روابط خانوادگی به طور موثر در حال توسعه است. اما اگر منفی به آن نگاه افکنده شود یکی از آسیب‌های فضای مجازی اعتیاد به آن است. اعتیاد به فضای مجازی نوعی اختلال روان‌شناختی - اجتماعی است که شامل نوعی وابستگی رفتاری به آن است و استفاده‌ی بیمارگونه و وسواسی از آن را شامل می‌شود. "از میان ۴۷ میلیون استفاده‌کننده از اینترنت در امریکا ۲ تا ۵ میلیون

دچار اعتیاد اینترنتی شده‌اند و با معضلات زیادی گریبان‌گیر هستند" (اکبری، ۱۳۹۰). در ایران هم با توجه به جوانی جامعه و افزایش استفاده از تجهیزات فناورانه و ضیاع نفوذ اینترنت در کشور شاهد رشد فزاینده‌ی استفاده از اینترنت در بین جوانان و نوجوان هستیم.

راه‌کارهایی برای ایمنی از آسیب‌های فضای مجازی

۱- آموزش مهارت‌های لازم به نسل جوان :

آشنا کردن جوانان مخصوصاً دختران به آسیب‌های فضای مجازی و آموزش راه‌های صحیح استفاده از فضای مجازی توسط خانواده به فرزندان خود می‌تواند از بروز مشکلات برای جوانان و نوجوانان جلوگیری نماید.

همراهی خانواده با فرزندان

از آسیب‌های اینترنت تنها بودن فرزندان در دنیای مجازی است، همان‌طور که خانواده حساسیت ویژه‌ای در تنها بودن دختر و پسر نوجوان در محیط بیرون از خانه دارند، دقیقاً همان حساسیت را باید در فضای مجازی هم داشته باشند. و نگذارند نوجوانان به تنهایی وارد دنیای مجازی شوند و برای عدم برانگیختن حساسیت نوجوانان در کنترل ایشان می‌تواند رایانه را در فضای باز و جلوی چشم اعضای خانواده بگذارند و استفاده از رایانه باید همگانی باشد.

استفاده از رسانه‌ها

استفاده از ظرفیت‌هایی هم چون رسانه‌های دیداری و شنیداری، روزنامه‌ها، جملات و نشریات برای نهادینه شدن فرهنگ فضای مجازی و پخش آگهی‌های آموزنده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در رادیو، تلویزیون در جهت افزایش آگاهی خانواده در خصوص خطرات ناشی از اینترنت و ساخت و پخش فیلم‌ها و سریال‌هایی با موضوع اینترنت و مزایا و معایب آن.

۲- استفاده از پلیس سایبری

آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرایم رایانه‌ای و احترام از جهت ناکارآمد کردن دسیسه‌های دشمنان در این زمینه و وضع قوانین سختگیرانه‌تر جهت برخورد با مجرمان اینترنتی و اجرایی نمودن این قوانین.

۳- عدم انتشار اطلاعات شخصی و خانوادگی

نوجوانان باید نسبت به عدم انتشار اطلاعات و تصاویر و فیلم های شخصی خود و خانواده حساسیت داشته باشند. محل زندگی و آدرس منزل و محل کار پدر و مادر و دانشگاه و شماره تلفن و... از جمله مسایلی که نباید به فضای مجازی منتشر شوند خانواده ها باید آگاهانه با این مسایل برخورد نموده و به فرزنان خود گوشزد نمایند که به هیچ عنوان فردی نباید اطلاعات زندگی خود را بدهند تا از صدمات و لطمات برخی شبیادان در امان بمانند.

۴- وظایف مسئولان

در پیام حضرت آیت الله خامنه ای رهبر معظم انقلاب تاکید بر برای تشکیل مرکزی به نام مرکز ملی فضای مجازی کشور دارند تا اشراف کامل و به روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی و تصمیم گیری نسبت به نحوه ی مواجهه فعال و خردمندانه ی کشور با این موضوع از حیث سخت افزاری، نرم افزاری و محتوایی در چارچوب مصوبات و نظارت بر اجرای دقیق تصمیمات در همه سطوح تحقق یابد.

بحث و نتیجه گیری

به منظور پیشگیری و کاهش آسیب های اجتماعی در فضای مجازی راه کارهایی مطرح شده که در صورت اجرای به موقع و مناسب می توانند ثمر بخش واقع شوند:

۱- با توجه به اینکه بیشتر استفاده کنندگان از فضای مجازی نوجوانان و جوانان هستند، فرهنگ سازی برای کاهش پیامدهای آن ضروری است. لذا اطلاع رسانی و آموزش نحوه استفاده صحیح از این فناوری می تواند مؤثر واقع گردد.

۲- استفاده از ظرفیت هایی هم چون رسانه های دیداری و شنیداری، روزنامه ها، مجلات و نشریات برای نهادینه شدن فرهنگ فضای مجازی.

۳- برگزاری جلسات آموزشی از سوی مصادر امور فرهنگی در شهرها به منظور آشنا نمودن و اطلاع رسانی به والدین در مورد فناوری های جدید به ویژه اینترنت و شبکه های اجتماعی مجازی.

۴- برگزاری کلاس های آموزشی در مدارس و دانشگاهها جهت آگاهی دادن به نوجوانان و جوانان در مورد مزایا و معایب فناوری های جدید و نحوه ی استفاده ی صحیح از آنها.

۵- تشویق به شرکت در فعالیت های اجتماعی و تقویت این گونه رفتارها توسط والدین.

۶- وضع قوانین سخت گیرانه تر جهت برخورد با مجرمان جرایم اینترنتی و اجرایی نمودن این قوانین.

۷- آگاهی و هوشیاری بیشتر پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرایم رایانه ای و اقدام در جهت نا کارآمد کردن دسیسه های دشمنان در این زمینه.

- ۸- پخش آگهی های آموزنده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، آموزش و پرورش و دانشگاهها در رادیو و تلویزیون و... در جهت افزایش آگاهی خانواده ها در خصوص خطرات ناشی از اینترنت.
- ۹- گذراندن اوقات بیشتری با فرزندان در فضای بیرون از خانه به طوری که فرزندان از نظر عاطفی، احساس خلأ نکنند و جهت جبران این کمبود به فضای مجازی پناه نبرند.
- ۱۰- پخش برنامه های کوتاه آموزشی درباره مزایا و معایب اینترنت از زبان ورزشکاران و هنرمندان محبوبی که عموماً جوانان آنها را الگوی خود قرار می دهند.
- ۱۱- طراحی بازی های رایانه ای به گونه ای که در آنها انواع خطرات موجود در فضای مجازی و راه کارهایی جهت آشنایی و مقابله با آنها تعبیه شده است.
- ۱۲- طراحی و تدوین بخشی در کتاب های درسی در ارتباط با آشنایی دانش آموزان با فناوری های جدید، اینترنت و خطرات بالقوه آنها.
- ۱۳- ساخت و پخش فیلم ها و سریال هایی با موضوع اینترنت و مزایا و معایب آن.
- ۱۴- استفاده از آموزه های دینی از جمله امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نوعی کنترل اجتماعی توسط هر شخص.
- ۱۵- هنجارسازی های مثبت و ترویج فرهنگ استفاده از اینترنت و فضای مجازی.

فهرست منابع

- ۱ - ابری، انسیه. (۱۳۸۷). فضای مجازی عرصه ظهور خلاقیت، اولین کنفرانس ملی خلاقیت شناسی مهندسی و مدیریت .
- ۲ - اکبری، ابوالقاسم، اکبری، مینا، آسیب شناسی اجتماعی: انتشارات رشد توسعه، ۱۳۹۰.
- ۳ - اکبری، ابوالقاسم؛ اکبری، مینا. (۱۳۹۰). آسیب شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات رشد و توسعه.
- ۴ - رحیمی، محمد. (۱۳۹۰). عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال. پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- ۵ - رحیمی، محمد؛ «عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف به مطالعه مورد شهر خلخال». پایان، کارشناسی ارشد جامعه شناسی؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، ۱۳۹۰.
- ۶ - ستارزاده، داود، «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن». فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی، شماره چهاردهم ۱۳۸۶.
- ۷ - ستارزاده، داوود. (۱۳۸۶). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن، فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی. شماره چهاردهم.
- ۸ - شکرپیگی، عالییه. (۱۳۹۱). رسانه، زنان و مناسبات خانواده. نشست انجمن جامعه شناسی ایران.
- ۹ - شکرپیگی، عالییه؛ «رسانه، زنان و مناسبات خانواده» نشست انجمن جامعه شناسی ایران، ۱۳۹۱.
- ۱۰ - صادقیان، عفت. (۱۳۸۴). تأثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان. تهران: مجله الکترونیکی نما. شماره ۴.
- ۱۱ - صادقیان، عفت؛ «تأثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان». تهران: مجله الکترونیکی نما، شماره ۴، ۱۳۸۴.
- ۱۲ - عاملی سعیدرضا، امپراتوری مجازی و قدرت نرم، تهران انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۹.
- ۱۳ - عاملی، سعیدرضا؛ حسنی، حسین. (۱۳۹۱). دو فضایی شدن آسیب ها و ناهنجاری های فضای مجازی: مطالعه. تطبیقی سیاستگذاری های بین المللی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی. دوره پنجم. شماره اول.
- ۱۴ - کریمی، یوسف، برآورد اطلاعات، مرکز برنامه ریزی و تالیف کتابهای درسی سیاه، ۱۳۸۶.

- ۱۵ - کشتی ارای، نرگس؛ اکبریان، اکرم. (۱۳۹۰). عصر مجازی و چالش های پیش رو، اولین کنفرانس بین المللی شهروند مسئول.
- ۱۶ - مجیدی ، داود، مبانی استتار و اختفاء و پوشش ، دانشگاه صنعتی مالک اشتر - مجتمع آمایش و پدافند غیر عامل، سال ۱۳۸۶.
- ۱۷ - یاسمی نژاد، عرفان؛ آزادی، اکرم؛ امویی، محمدرضا. (۱۳۹۱). فضای مجازی، امنیت اجتماعی، راهبردها و استراتژی ها، همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه ی پایدار.